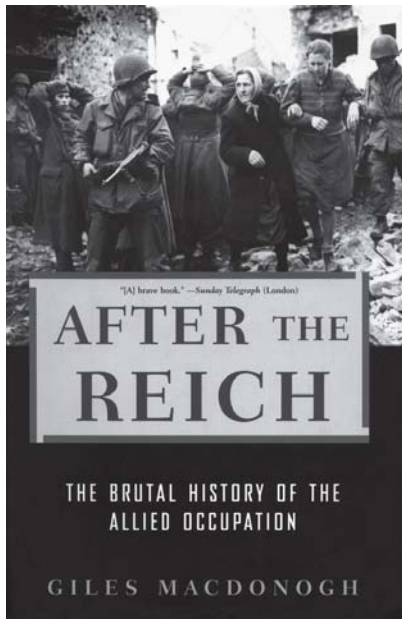

PRALAIMĖJUSIOJI VOKIETIJA IR VOKIEČIAI SAJUNGININKŲ GNIAUŽTUOSE

Giles MacDonogh. *AFTER THE REICH: The Brutal History of the Allied Occupation*. New York: Basic Books, 2007. 618 p.

[Giles MacDonogh. *PO REICHO: brutaliąją sąjungininkų okupacijos istoriją*. Niujorkas: Basic Book, 2007. 618 p.]

Arūnė Liucija Arbušauskaitė

Apie Antrąją pasaulinį karą ir jo pasekmes prirašyta tiek knygų, jog kartais atrodo – apie ką gi dar galima rašyti? Tačiau tolyn nueinantis laikas įrodo, kad dar ne viską žinome; kartais atsiskleidžia tokie siaubingi ano meto įvykiai, kad priverčia sudrebėti net dabar, po šešiasdešimties metų.

Knygos *AFTER THE REICH* [Po Reicho] autorius Giles MacDonoghas pristatomas kaip istorikas ir žurnalistas. Gimęs 1955 m. Londone ir ten baigęs mokyklą, toliau studijavo Katalikų universitete Paryžiuje, vėliau Oksfordo universiteto Baliolio koledže įgijo šiuolaikinės istorijos bakalauro ir magistro laipsnius. Tobulinosi istorijos tyrimų metodikos srityje Paryžiuje (*Ecole Pratique des Hautes Etudes*). Jis parašė vienuolika istorinių monografių – *Prussia, The Perversion of an idea* (1994), *Frederick the Great* (1999), *The Last Kaiser – Wilhelm the Impetuous* (2000) ir kt. Daug jo straipsnių ir istorinių apžvalgų spausdino *Financial Times*, *The Guardian*, *The Times* and *FT Deutschland* ir pan.

Knyga *AFTER THE REICH* vos pasirodžiusi sukėlė didelį susidomėjimą. Žinoma, G. MacDonoghas nėra pirmasis, mėginantis parašyti kažką originalaus apie Antrąją pasaulinį karą ir kas buvo po to, tačiau jo *modus operandi* pateikti istorinius faktus ir juos interpretuoti, neprarandant skaitytojo susidomėjimo ir analizės gilumo, akademinėje visuomenėje yra žinomas ir aukštai vertinamas. Atitinkamai buvo įvertintas ir knygos *motto*:

*Absumet heres Caecuba dignior
servata centum clavibus et mero
tinguet pavimentum superbo
pontificum potiore cenis.* [Apie tai – vėliau].

Ižangoje autorius pristato esminius tyrimo taškus: tai knyga apie vokiečius, patyrusius pralaimėjimą; tai knyga apie absoliutų nuolankumą supratęs, kokius nusikaltimus jiems primetė nacionalsocialistinė valstybė. Autorius neketina kaltinti, tačiau neabejoja teise trokšti kraupaus keršto, kuris kilo karui pasibaigus. G. MacDonoghas panaudojo nemažai istoriografinės literatūros ir memuaristikos, archyvinių dokumentų ir, kaip pats pabrėžė, ypač daug asmeninių interviu, kurių pagrindinės respondentės buvo moterys – vokietės, lenkės, čekės ir kitos. Rašydamas apie pokarinę Vokietiją ir

sajungininkus, autorius pabrėžia, kad vis dėlto pagrindinė analizės kryptis bus vokiečiai. Kaip pats paaiškina, vokiečiais jis laikys visus, kalbančius ta kalba. (*My „Germans“ are the German-speaking peoples as they are massed in central Europe*. Xi) Autorius svarsto – galbūt sąjungininkai (visi, be išimčių) ir galėjo pasirinkti „nugalėtojų“, „išlaisvintojų“ stilių, tačiau dauguma jų pasirinko neapykantą (p. 3). Linksmi ir laimingi (*lucky and happy*) jie buvo tik pirmąsias savaites po Pergalės. Paskui prasidėjusi kasdienybės rutina skatino visai kitokią jauseną ir elgesio būdus. Šitai suformavo vokiečių *kolektyvinės kaltės* būseną, kuri pasireiškė begaliniu nuolankumu ir paklusnumu sąjungininkams. (*Kolektyvinė kaltė* padarė juos visus atsakomingus: moteris, senus vyrus ir vaikus, netgi naujagimius. Xiii). Tai yra pagrindinis šios knygos leitmotyvas. Kitas ne mažiau svarbus leitmotyvas – Vokietijos ir vokiečių, kuriems turėjo būti atlikta 4 „D“ operacija: decentracija, demilitarizacija, denacifikacija ir demokratizacija (p. 7), politinė ir ekonominė ateitis.

Pirmoji knygos dalis *Chaosas (Chaos)* prasideda pasakojimu apie Vieną. Sąjungininkų armijų kelią 1945 metų pavasarį link Vienos per visą Centrinę Europą, miesto užėmimą autorius analizuoja nesileisdamas į karinių operacijų niuansus. G. MacDonoghas pažymi, kad armijas „išvaduoja“ vieni sutiko su gėlėmis, kiti – su baime. O baimę gimdė gebelsinė „teroro propaganda“, kuri ėjo pirmiau negu Raudonoji armija. Autorius kelia klausimą, – kodėl propaganda akcentuoja rusų kareivių žiaurų elgesį su moterimis vokiečiais, jeigu nuo tų pačių kareivių lygiai taip pat kentėjo bulgarų, rumunų, Jugoslavijos moterys. Apie Raudonosios armijos kariškių elgesį su moterimis, ypač prieš (vokiečiais) moterimis, daug diskutavo rašytojai, politikai, kariškiai. Vieno atsakymo nebuvo rasta, nes ir sąjungininkų armijos elgėsi panašiai. G. MacDonogho knygoje pateikiami pavyzdžiai tik parodo žemųjų žmogiškosios prigimties instinktų viešpatavimą karo metu. Mėginimai rasti priežastis, kodėl prasiverždavo masinio moterų prievartavimo protrūkiai, mano nuomone, yra bevaisiai, neduodantys galutinio atsakymo. Šis skyrius užbaigiamas 1945 m. gegužės mėnesio pirmosiomis dienomis, kai jau buvo aiškus Vokietijos žlugimas ir sąjungininkų kariuomenių pergalė. Šiek tiek mums neįprastas Antrojo pasaulinio karo pabaigos akcentas – sovietinės (ir rusiškos) istoriografijos buvome įpratinti, kad Antrasis pasaulinis karas baigėsi Berlyne. Šios knygos autoriui karo pabaigos akcentas yra sąjungininkų armijų pasirodymas Austrijoje.

Antrame skyriuje *Laukiniai laikai (Wild Times)* autorius tyrinėja bendrą „išvadautos“ Centrinės Europos padėtį 1945 metais. „Išvadavimą“ pradeda Raudonoji armija, o analizė prasideda nuo rytų. G. MacDonoghas aprašo Raudonosios armijos kelią nuo Rytų Prūsijos per Pomeraniją, Sileziją ir Brandenburką. Kita „išvadavimo“ trajektorija nuo vakarų – sąjungininkų armijų – per Reiną, Bavariją, Holšteiną ir Hanoverį, Badeną ir Vürttembergą, Aukštutinę Austriją ir Tirolių. Šiuo skyriumi knygos autorius, regis, įvykdo savo pagrindinį uždavinį – parodo, kaip sudaužomas kasdienis paprastų žmonių gyvenimas. Jis nevengia sodrių epitetų ir metaforų, aprašydamas žmonių aukas, miestų griuvėsius (p. 30–45). Nenutylėdamas aprašo koncentracijos, karo belaisvių stovyklas, jų kontingentą. Trumpai stabtelėjęs prie diskutuotinių teritorijų (Tiuringijos, Saksonijos ir kt.), pagaliau pasiekia Berlyną.

Europa sugriauta, o Berlyno vaizdas – dar baisesnis. Pralaimėjusios Vokietijos sostinei skirtas trečiasis skyrius (p. 95–125). Perskaičiusi tą skyrių keletą kartų, pamatydavau vis kitokią Berlyną. Griuvėsiai, elementarių gyvenimo sąlygų stoka, žmonių minios, įvairiausių armijų ir rūšių kareiviai... Ką gi, chaoso laikotarpio chaotiška ir sostinė. Sąjungininkų armijų susitikimą autorius pavadino „medaus mėnesiu“, tačiau, žinoma, šis mėnuo greitai praeina. 1945–1946 metai – tai laikotarpis, kai vyksta aštrūs debatai ne tiek dėl Vokietijos pa(s)idalijimo, kiek dėl Berlyno pasida-

lijimo. Apie šiuos procesus reikėtų skaityti kitas knygas. G. MacDonogho aprašymą laikyčiau gan paviršutinišku.

Ketvirtasis pirmosios dalies skyrius aprašo etninių (ir ne tik) vokiečių išvaramą (*expulsion*) iš Čekoslovakijos, Vengrijos ir Jugoslavijos. Pasitraukimas iš Klaipėdos krašto ir Rytprūsių 1944 m. palyginti su tuo, kas aprašyta šiame skyriuje, tebuvo lengvas „pasivaikščiojimas“. Tenesupyks ant manęs tie, kurie iki šiol sielvartauja dėl etninių gyventojų „išvaramo“ iš Rytprūsių... Tiems siūlau atsiversti knygą AFTER THE REICH ir paskaityti 125 ir tolesnius puslapius. Mėginimai suskaičiuoti išvartus vokiečius iš aukščiau paminėtų teritorijų dėl chaotiškos ir tikslios statistikos trūkumo yra nesėkmingi.

Ta pati tematika analizuojama ir skyriuje *Atgal į Reichą! (Home to the Reich)*. Tai iš Rytų Prūsijos atimtų ir Lenkijai atitekusių teritorijų „valymas“ nuo etninių vokiečių. Šie vokiečiai Lenkijoje atsidūrė Antrojo pasaulio karo metu, prievarta atvežus juos pagal nacistinę *Lebensraum* programą. Visus karo metus tie žmonės gyveno specialiose stovyklose, o karui pasibaigus privalėjo išvykti į Vokietiją, tik nežinia kur...

1945 m. birželio 5 d. Vokietija formaliai buvo suskirstyta okupacijos zonomis. Tai buvo būdas įveikti chaosą ir pereiti prie elementaraus kasdienio gyvenimo. Antroji šios knygos dalis (*Allied Zones*) skirta visų keturių okupacijos zonų (rusų, amerikiečių, britų, prancūzų) ir zonų bei sektorių Austrijoje charakteristikoms. Supažindinama su bendroju ir specialiaisiais režimais, valdymo struktūromis, gyvenimo sąlygomis, judėjimo apribojimais ir pan. Zonomis ir lageriais buvo sutvarkyta visa „laisvinta“ Europa, ir tai buvo būtent tas būdas, kai nė vienas civilis žmogus praktiškai jokios „laisvės“ neturėjo. Desperatiškos žmonių pastangos įgyti „laisvę“ baigdavosi kalėjimais, bausmėmis, prievartiniais darbais arba mirtimi. Žmogaus teisės, asmens orumas, savigarba ir pan. neturėjo jokios reikšmės nė vienoje okupacinėje zonoje. Tai autorius akivaizdžiai parodo cituodamas daugybę dokumentų ir interviu.

Kasdienis gyvenimas okupacinėje zonoje iš tikrųjų buvo dviejų skirtingų pasaulių – okupacinės kariuomenės ir pralaimėjusių žmonių – koegzistencija. Nepaisant objektyvių skirtumų, buvo gyvenimo sričių, kur tie pasauliai susikirsdavo ir privalėdavo tolerantiškai elgtis vieni kitų atžvilgiu. G. MacDonogho knygoje tokie socialiniai segmentai yra aiškiai apčiuopiami: vaikai, menai (kultūra), spauda ir leidiniai, žydai ir, kas itin svarbu, emigracija.

Mano nuomone, keblu vertinti trečiąją knygos dalį *Nusikaltimas ir bausmė (Crime and Punishment)*. Šioje dalyje labiau dominuoja žurnalistas, ne istorikas. Čia originaliai, visiškai Normano Davieso stiliumi, parodyti kišenvagiai, žudikai, prostitutės, naciai, pabėgėliai, kontrabandininkai, spekuliantai, karo nusikaltėliai ir Niurnbergo procesai – vienoje plokštumoje supinta atskirų įvykių ir objektų mišrainė (p. 429–451).

Ketvirtojoje knygos dalyje *Kelias į laisvę (The Road to Freedom)* trumpai apibūdinami Potsdamo susitarimai, dar trumpiau paminimas santykių tarp sąjungininkų atšalimas ir, laikantis amerikietiškojo *happyendo* principo, knyga baigiama Berlyno oro keliu bei prasidedančiu Vakarų Vokietijos ekonomikos atsigavimu.

Labai vertinu autorius, kurie parodo pagarbą skaitytojui, pateikdami Rodykles (*Index*). Žinoma, racionaliau būtų buvę jas sisteminti, tačiau ir bendra *Rodyklė* padeda susigaudyti šioje knygoje ir lengviau ja naudotis. O knygos AFTER THE REICH *Rodyklė* išties išpūdinga – joje per pusantro tūkstančio pavadinimų. Knygą pagyvina nežinomos unikalios fotografijos iš Herderio instituto, Sudetų vokiečių archyvų ir muziejų, taip pat iš privačių kolekcijų.

Antrojo pasaulinio karo pabaiga 1945 metų gegužės mėnesį iš tikrųjų nebuvo kančios ir pažeminimo pabaiga. Kaip tik G. MacDonoghas, pasakodamas apie sąjungininkų okupacinį režimą Vokietijoje ir Austrijoje 1945–1949 m., tai įrodo, remdamasis ir naujai perskaitydamas archyvinius dokumentus. Knyga gali šokiruoti. Tai pripažįsta ne vienas jos recenzentas. AFTER THE REICH, parodydama šiurpią ir žiaurią pralaimėjimo patirtį, kartu nubraukia tą „nugalėtojo“ įvaizdį, kuris buvo diegiamas Vakarų šalyse, ypač JAV. Ir tik baigus skaityti knygą galutinai atsiskleidžia jos *motto* prasmė. Tai Quinto Horacijaus Flako eilėraščio jo bičiuliui Postumui paskutinis posmas. Lietuviškai šios eilės skamba taip (H. Zabulio vertimas):

*25. Oresnis ainis gers netaupydamas
už šimto raktų saugotą cekubą
ir laistys ant grindų per nieką
gėrimą, vertą šventikų stalo.*

Šiame Horacijaus eilėraštyje kalbama, kad nors ir kas tu būtum – karalius ar skurdžius – vis tiek reikės mirti, viską reikės palikti. Paskutiniame posme poetas draugui sako, kad koks nors ainis nevertins to, ką tu gyvenime taip saugojai ir branginai, ir sunaudos [išlaistys] netgi brangų vyną [PERGALE], kuris kažkada buvo vertas tik šventikų [NUGALĖTOJŲ] stalo.

Tradiciciškai pristatant mokslininką, dažniausiai minima tik jo mokslinė veikla. Gilesas MacDonoghas yra ne tik Vokietijos ar Europos istorijos žinovas; jis – vienas populiariausių gastronomijos ir jos istorijos žinovų, vynų vertintojas ir konsultantas bei dažnas BBC komentatorius tomis temomis. Istorikas visada lieka istoriku. Atsitiktinai Vienos knygų antikvariate surasta 1940 metų maisto receptų knyga jį paskatino parašyti puikų straipsnį *Ideology and Food in the Third Reich and the DDR*. Be to, G. MacDonoghas yra menininkas dailininkas, o jo kūryba apibūdinama kaip „architektūrinės fantazijos“.